

Üsküdar Yangınları (1885-1915)

DR. NURDAN ŞAFK

Araştırmacı

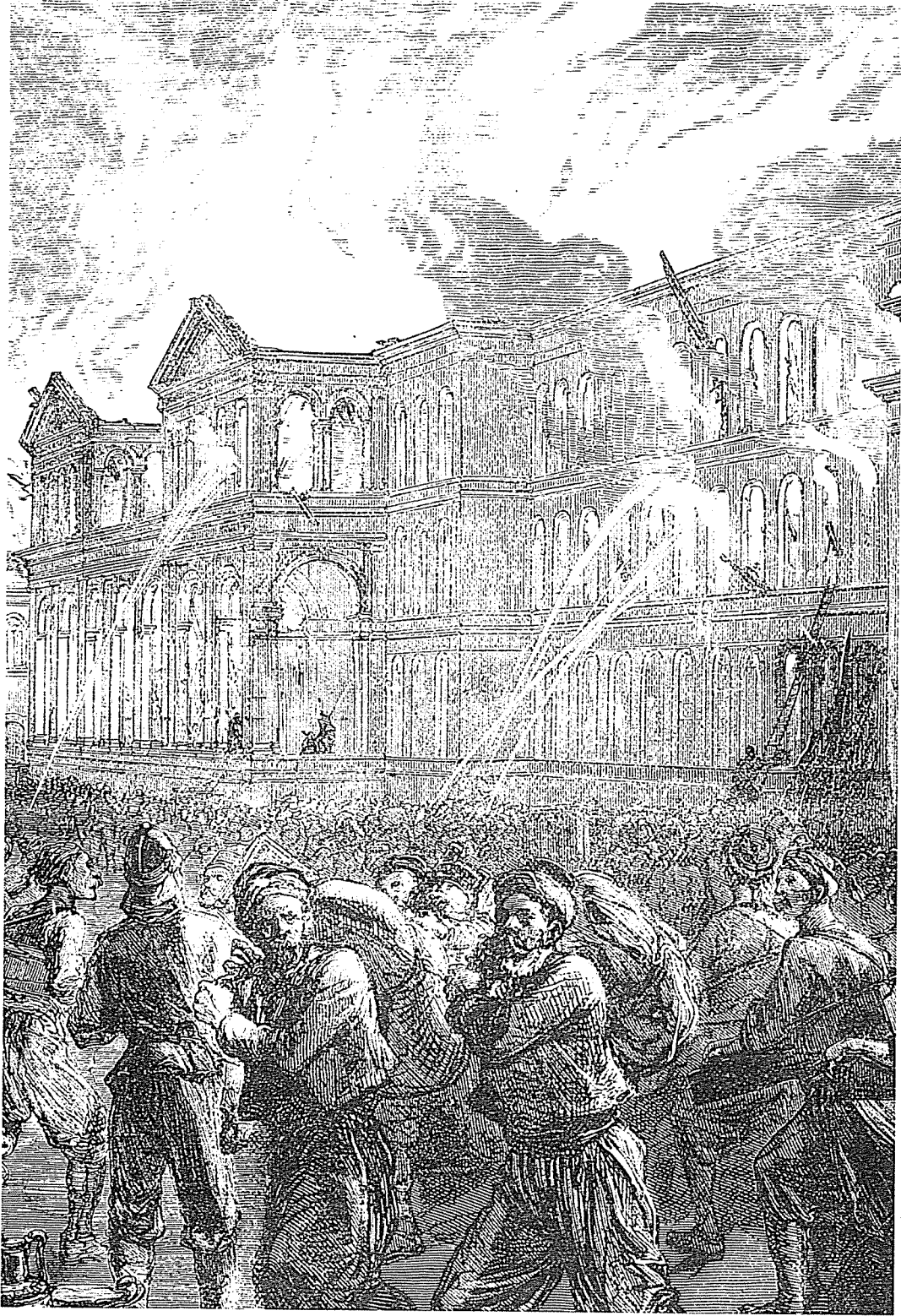
Osmanlı döneminde yangın, deprem, kuraklık, kıtlık, salgın hastalık gibi afetlerin yanı sıra İstanbul'u tahrip eden ve daha çok maddî zarara sebep olan bir felaketti.¹ İstanbul'da XVII. yüzyıldan itibaren artan nüfusa ve dolayısıyla yoğunlaşan şehirleşmeye bağlı olarak yangınların tehdit alanı da genişledi.

Yangınların geniş tahribatına karşın mevcut literatürde Üsküdar'daki yangınların pek çoğunun tam tarihi genellikle bilinmemektedir. Temel dayanağı arşiv belgeleri olan bu makalenin birinci kısmında; 1885-1915 yılları arasında Üsküdar'da çıkan büyük yangınlar, yangınlardan etkilenen alanlar, buna karşı alınan tedbirler, yangından korunma metodları ve kanuni düzenlemelere değinilecektir. Makalenin son kısmında ise Üsküdar Harikzedegân Komisyonu'nun kurulması ve yangınzedeler için yapılan yardım faaliyetlerine yer verilecektir. Ayrıca tarihleri tespit edilen bazı Üsküdar yangınları hakkında kısmen detaylı bilgi verilmeye çalışılacaktır. Ancak bütün bu bilgilerin, bu makalenin temel kaynaklarının verdiği malumatla sınırlı olduğunu da belirtmek gerekmektedir.

Bu yazıda ele aldığımız otuz yıllık dönem 1885-1915 yıllarını, Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) ve Sultan V. Mehmed (Reşad) (1909-1918) iktidarlarını kapsamaktadır. Yangınlara değinmeden önce kısa bir Üsküdar panoraması oluşturmak yararlı olabilir. XIX. yüzyılın başında Üsküdar, "Bilad-ı selase" olarak tanımlanır. Bu tabir İstanbul'u sur içi İstanbul/Dersaadet ve diğerleri olarak ayırır. Eyüp, Galata ve Üsküdar'a bilad-ı selâse denir. Ancak yüzyılın sonuna doğru bu tanımlama değişir ve idarî açıdan Üsküdar, 1869 vilayet nizamnamesinden sonra mutasarrıflık biçiminde idare edilmeye başlanır.²

Üsküdar ne kadarlık bir nüfusa sahipti sorusuna gelecek olursak Üsküdar ve çevresinin ilk zamanlarda nüfusu azdı. XIX. yüzyılda özellikle 1860 sonrasında Kafkasya, Balkanlar ve Anadolu'dan gelen nüfusla birlikte Üsküdar'ın da nüfusu arttı. Meselâ 1885'te İstanbul'da yaşayanların neredeyse % 60'ı İstanbul di-

İstanbul Hükümet
Konağı Yangını
(Gravürlerle Türkiye-
İstanbul III, 289)

şında doğmuştu.³ 1897'de İstanbul'un toplam nüfusu 1. 115. 946 iken Üsküdar'ın nüfusu ise 105. 690 idi.⁴ Bu verdiğimiz nüfus, hem Müslüman hem de gayri müslimleri kapsamaktadır. Üsküdar'ın Gülfem Hatun gibi bazı mahalleleri Müslümanlardan oluşurken Yeni Mahalle ve İcadiye'de Ermeni ve Rumlar önemli bir nüfusa sahipti.⁵ Üsküdar'da nüfus arttıkça doğal doku tahribatı da hız kazandı, birbirine çitili, dar sokaklı ahşap binalar çoğaldı. Hâlbuki daha önceleri büyük kargir konaklar, geniş bahçe ve bostanlar bulunduğu için yangın az olur ve geniş tahribat yapmazdı.

İstanbul'un yangından çok etkilenerek zararın büyük olmasının temel sebebi binaların ahşap yapılmasıdır. Bazı yazarlar bunu deprem korkusuyla açıklasalar da İstanbul civarında ormanların çokluğu nedeniyle kerestenin ucuz bir inşaat malzemesi olması, kolay temin edilebilmesi ahşabın tercih edilmesinin en önemli sebebiydi.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak yangınların daha sık çıkmasında ise yeni ısınma ve ocak yakma tekniklerinin yaygınlaşmaya başlaması, soba, havagazı ve elektrik kullanımına geçiş, nüfusun artmasıyla mesken dokusunun daha da yoğunlaşması gibi nedenler sayılabilir. Elimizdeki bir arşiv belgesi sayesinde Üsküdar Selamsız'da görülen bir yangının, çıkış sebebi hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olabiliyoruz. Belgeye göre yangının nedeni, merdiven başındaki gaz lambasının devrilmesidir.⁶ Buna ilaveten yangınların sebepleri arasında kundaklama, yıldırım isabet etmesi, ocak ve baca kurumlarının tutuşması, İstanbul'da sokakların dar ve dolambaçlı olması her zaman zikredilir. Ayrıca yaz mevsiminde özellikle patlıcan kızartmasının sıklıkla yapıldığı temmuz, ağustos aylarında yangın sayılarında artış görüldüğü öne sürülür.⁷

Ele aldığımız tarihler arasındaki Üsküdar yangınları hakkında istatistikî bilgi olarak şunlar söylenebilir. Genel olarak İstanbul'da XIX. yüzyılın ikinci yarısında örneğin 1858-1864 yılları arasında 160 yangın çıkmıştır. Buna göre neredeyse her 11 günde bir yangın çıkmaktadır. Yangınlar o kadar siktir ki büyüklüğüne bakılarak harik-i kebir, harik-i azim gibi isimlendirilirdi. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Üsküdar'da görülen büyük yangınlar şu şekilde sıralanabilir.

1885-1914 Büyük Üsküdar Yangınları

1882/1883 Üsküdar Selamsız'da 51 ev yandı.

1884 Üsküdar Yeni Mahalle'de 365 ev ve dükkan yandı.

8 Ekim 1885, Üsküdar Selamsız'da 29 ev yandı.

Temmuz 1887⁸ Üsküdar Yeni Mahalle'de 122 ev ve Ermeni mektebi yandı.⁹

14 Ağustos 1887 Üsküdar'da 1000 civarında ev¹⁰ başka bir kayda göre ise 536 ev, 45 dükkan, 2 mekteb, 1 Ermeni kilisesi yandı.¹¹

29 Ekim 1889 Üsküdar yangını.¹²

1890/1891, Üsküdar'da Hacı Hesna Hatun-Sultan Tepe Mahallesi'nde Ağustos ayında 69 ev yandı.

1893/94 Eylül ayında Beylerbeyi'nde 20 ev yandı.

1896/97, 25 Eylül'de Beylerbeyi İstavroz Mahallesi'nde 10 ev yandı.

Mart 1906 tarihinde Kandilli Yeni Mahalle'de 35 ev yandı.

Temmuz 1911'de Yeniçeşme (Ahmediye Meydanı) semtinde 75 ev yandı ve Ağa Camii harap oldu.

1911/1912 , Mayısta Kuzguncuk'ta 68 ev yandı.

1913/1914, Haziran ayında Kandilli'de 21 ev yandı.¹³

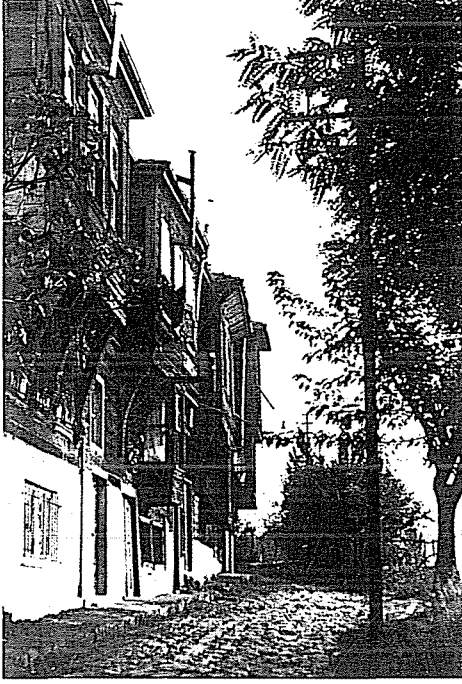
Yukarıda bilgi verdiğimiz bu yangınların çıkış nedenini bilmiyoruz. Görüldüğü üzere bu yangınların pek çoğunun tam tarihleri mevcut literatürde verilmemiştir. Ancak daha geç döneme gelindiğinde Üsküdar'da bir yılda kaç yangın çıktığına dair elimizde 1900-1901 tarihli bir istatistik var. Bu tabloda ay ay Üsküdar'daki yangınların sayısı verilmiştir.

Mart 1900-Şubat 1901 tarihleri arasında İstanbul, Galata ve Üsküdar'da çıkan yangınların istatistik cetveli¹⁴

Aylar	Üsküdar Yangın sayısı	Galata Yangın Sayısı	İstanbul Yangın Sayısı
Mart	-	1	3
Nisan	2	2	2
Mayıs	1	2	2
Haziran	3	4	1
Temmuz	-	2	5
Ağustos	1	8	1
Eylül	1	5	5
Ekim	1	2	3
Kasım	-	1	2
Aralık	-	3	4
Ocak	1	2	1
Şubat	1	1	Yok
	Toplam 11	Toplam 33	Toplam 28

Genel toplam 72

Yukarıdaki tablodan görüldüğü üzere Üsküdar'da yangın sayısı nüfusun ve yapılaşmanın daha yoğun olduğu Galata ve İstanbul'a göre daha azdır. Aynı zamanda Üsküdar'da yangının çıktığı aylar İstanbul ve Beyoğlu bölgesinden farklılık gösterir. Yaz aylarında Galata ve İstanbul bölgesinde yangınlar artarken -örneğin Temmuz ayında- İstanbul bölgesinde 5 yangın çıkmıştır. Üsküdar'da aynı

Üsküdar'da günümüzde de rağbet gören ahşap evler

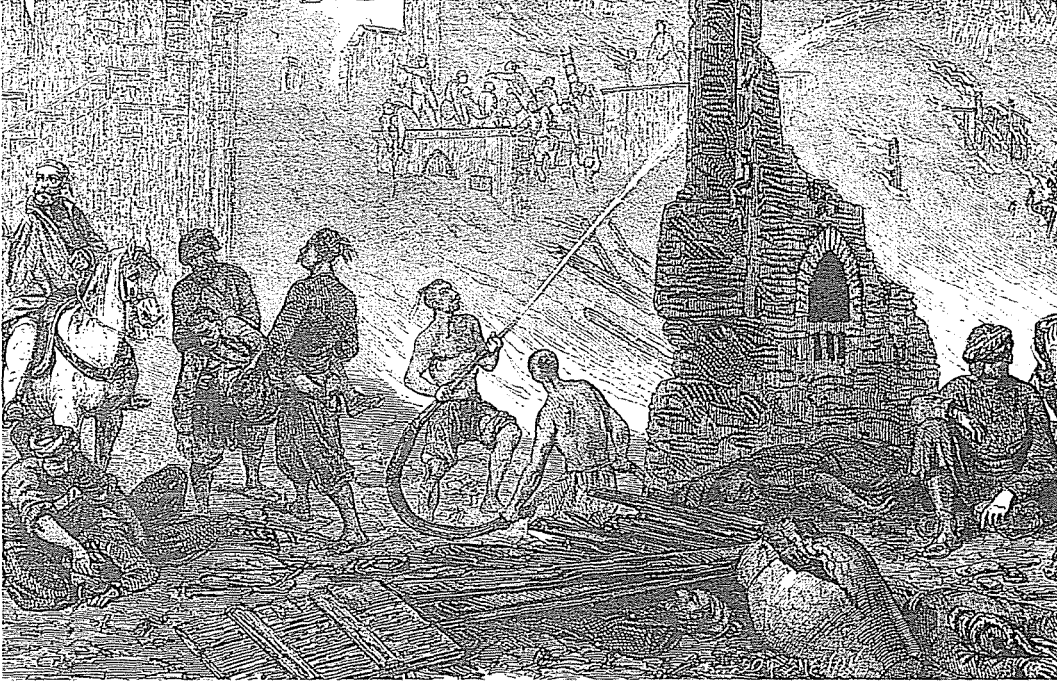
ay içinde hiç yangın görülmemiştir. Üsküdar ile İstanbul arasında bu kadar büyük bir fark ortaya çıkmasının sebeplerini sorguladığımızda şüphesiz İstanbul bölgesinin geniş bir alanı kapsaması, nüfus yoğunluğu, yapılaşma sıklığı gibi nedenler sayılabilir. Buna mukabil Üsküdar'daki yangın kayıtlarının yeterince iyi tutulup tutulmadığını ise bilemiyoruz.

Yangınlara Karşı Alınan Tedbirler

Halk yangından korunmak için evlerine esmail hüsnadan Allah korusun manasındaki "Ya hafız" levhalarını asmıştır. Bunun yanı sıra yine yangından korunmak için türbelere, yatırlara yakın oturmak tercih edilmiştir. Zira halk, türbenin içindeki evliyanın kendilerini koruyacağına inanırdı. Ayrıca hamam, sarnıç, çeşme gibi su kaynakları civarını tercih etmek de yangınlara karşı alınan tedbirler arasındaydı. Evlerdeki kuyular, hem su ihtiyacını karşılıyor hem de yangın çıkması halinde kullanılıyordu.

1. Men-i Harik (Yangından Korunma) Nizamnâmeleri

Evlerin ahşap olarak yapılması İstanbul'un diğer bölgelerinde olduğu gibi Üsküdar'da da yangınların çıkmasında ve hızla yayılmasında en önemli etkendi. Bu

İstanbul'da bir yangın gravürü (*Gravürlerle Türkiye-İstanbul*, III, 288)

nedenle devlet, binaların kargir olarak yapılmasını şart koşturmuştur. Sultan III. Selim ile başlayıp XIX. yüzyılın sonlarına hatta imparatorluğun yıkılışına kadar uygulanan yangınla mücadele politikasının temelini, İstanbul'u ahşap yapı geleneğinden kurtarma çabası oluşturmuştur. İlk zamanlarda padişah fermanlarında yer alan uyarılar 1848 yılından itibaren nizamname şekline sokulmuş ve sistematik hale gelmiştir.¹⁵ Ancak halkın fakirliği ve kargir bina yapmaya güçlerinin yetmemesi genel olarak ahşaptan kargire geçilmesini engellemiştir. Zenginlerin ne tür bir bina tercih ettiğini tam olarak bilemiyoruz.

Önceleri "men-i harîk" yani yangının önlenmesi veya yangından korunma hususunda pek çok kanun ve kurallar bulunduğu halde 1233 (1817-1818) senesine kadar binalar arasına yangın duvarı inşa edilmesi düşünülmemiştir. 1233 tarihli fermanla "Ehl-i İslâmdan olsun, reayadan olsun zi-kudret olanlar iki hane beyninde çatıdan bir zira miktarı terfi olunarak kargir duvar yapmak ve iş bu yapılacak kargir duvarın inşasına suhûlete medâr olmak için biliştirâk mesârif verilerek sirâyet-i harike mani olacağı" zikredilmektedir.¹⁶

Sokakların genişletilmesi ve çıkmaz sokakların kaldırılması ise yangınların zararlarını azaltmaya yönelik diğer önemli tedbirlerdendi. Kış mevsimi yaklaştığında tandır, ocak ve sobaların dikkatli kullanılması yönünde halka öğüt verildi.¹⁷ Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet, yangınların çıkmasındaki problemi gördüğünden kargir bina yapılmasını zorunlu kılmıştı.

Son dönem Osmanlı Tulumbacıları

2. Yangın Muslukları

XIX. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da Beyoğlu, Üsküdar ve Kadıköy semtlerinde kurulan Terkos ve Elmalı su şirketlerine imtiyaz verilirken şehrin yangından kurtulması için münasip görülen yerlere harik yani yangın muslukları konmuştur.¹⁸ Zira yangınların söndürülememesindeki en büyük faktörlerden birisi de su kıtlığı idi. Su kıtlığının tam olarak nedeni bilinmemekle birlikte muhtemelen su vardı fakat bunu iletecek alt yapı sistemi mevcut değildi. Su tazyikli kullanılmadığından olsa gerek yangın muslukları beklenen işlevi görememiş, bu musluklardaki sular, caddeleri ıslatmaktan öteye gidememiştir.¹⁹

3. Ahşap Bina Yapımıyla Mücadele

XIX. yüzyılın ikinci yarısında yangından korunmanın en önemli yolunun, ahşap yapılaşmadan kargire geçiş olduğunu belirtmiştik. Devlet de bunu teşvik ediyor hatta zorunlu kılıyordu. Fakat bu teşvik, uygulama alanı bulamıyordu. Meselâ Üsküdar Yeni Mahalle'de yangın enkaz yerinde yani boş arsada ahşap bina inşasına izin verilmediğinden on sekiz sene yeni bina yapılamadı. Bütün bu nedenlerle halk, ahşap bina yapılmasına izin verilmesini istiyordu.²⁰ Nitekim bu konuyla ilgili arşivde onlarca örnek bulunmaktadır.²¹ Bu örneklerden birin-

de, Üsküdar Kaptan Paşa ve Sultan Tepesi yangınzedeleri, yanan evlerinin yerine ahşap ev yapılmasına müsaade edilmesini talep etmişlerdi. Mahalle halkına, yangın duvarı yapılması şartıyla ahşap bina inşaat izni verilmiştir.²²

4. İtfaiye Örgütü

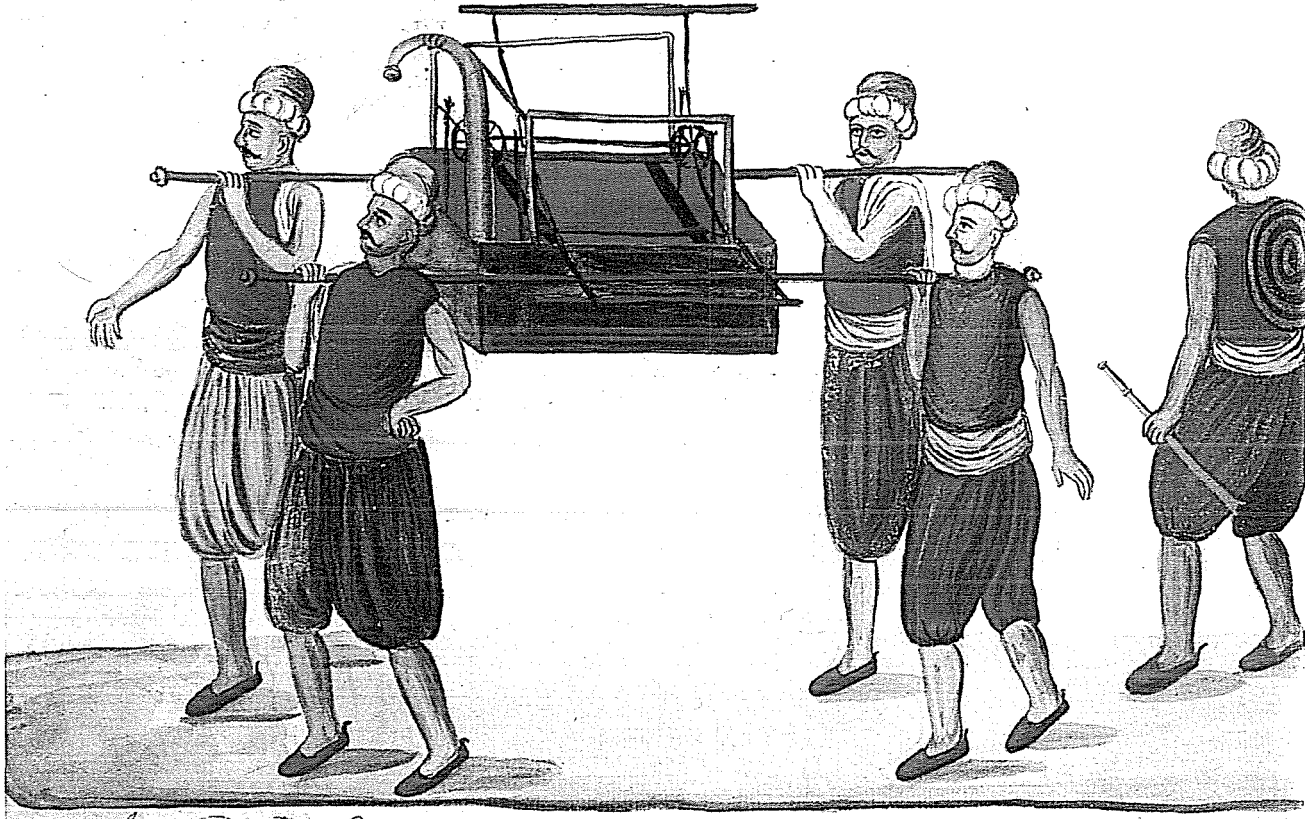
Bütün bu anlatılanlardan sonra “söz konusu dönemde itfaiye var mıydı?” sorusu akla gelebilir. Bilindiği üzere itfaiye örgütü kurulmadan önce yangınla mücadele faaliyetini tulumbacılar yürütüyordu. Günümüzdeki modern itfaiyenin²³ temelleri ise 1870’lerde atılmıştı. Sultan Abdülaziz’in emriyle dönemin en modern itfaiye teşkilatına sahip Macaristan’dan konunun uzmanı Kont Seçeni/Zičini İstanbul’a davet edildi. Kont Seçeni İstanbul’a gelir gelmez iki taburlu bir itfaiye alayı kurdu.²⁴ Bu taburun özelliklerinin neler olduğu çalışmamızı doğrudan ilgilendirmediğinden incelenmedi.

Daha sonra (1880’lerde) İstanbul’da şehrin merkezî bölgelerinde itfaiye taburları oluşturuldu. Üsküdar bölgesindeki itfaiye taburları Selimiye Kışlası’nda yer alıyordu. 1892 yılında yeni aletler alındı ve Üsküdar’daki itfaiye örgütü elden geçirilerek modernleştirildi.²⁵ Örneğin Üsküdar Yeni Mahalle’deki bir yangından sonra itfaiye taburunun eksiklikleri tespit edilerek giderildi.²⁶ Bu şekilde yangınla mücadelede modern yöntemler kullanılmaya başlandı.

Üsküdar Harîkzedegân Komisyonu

XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra büyük yangın görülen hemen her semtte yardımlaşmayı örgütlemek amacıyla bir “harîkzedegân” komisyonu oluşturuldu. Örneğin Hasköy yangınzedeleri için böyle bir komisyon kuruldu.²⁷ Üsküdar Harîkzedegân Komisyonu ise Ağustos 1887 tarihinde ihdas edildi.²⁸ Bu komisyonlar, yangın sonrası mağduriyet yaşayan halkın zararlarını asgariye indirmeye yönelikti. Zira bilindiği gibi söz konusu dönemde binalar ahşap olduğundan yangından sonra, birçok insan evsiz kalıyordu. Yangınzedelerden varlıklı olanlar kendi imkânlarıyla ev bulup yerleşiyorlar fakir olanlar ise devletten yardım bekliyordu. Meselâ Üsküdar Yeni Mahalle’de çıkan yangında birçok ev yanarak pek çok insan perişan oldu ve sokaklarda kaldı. Evsiz kalanlar genellikle fakir olduğu için ihtiyaçları, devlet tarafından karşılandı.²⁹ Bu tür yardımlar, hem destek amaçlı hem de insanların tepkilerini ve oluşabilecek kargaşayı önlemeye yönelik olarak nitelendirilebilir.

Üsküdar’da evsiz kalan yangınzedelere hemen ev bulunması mümkün olmadığından pek çoğu XIX. yüzyılda Selimiye Kışlası’na yerleştirilirdi.³⁰ Meselâ Ağustos 1887 Üsküdar yangınında; 536 ev, 45 dükkan, 2 mekteb, 1 Ermeni kilisesi yandı. 370 hane halkı kendi imkanlarıyla bir yerlere yerleşti. Bunun dışındaki 599 kişi (135 hane) ise Selimiye Kışlası’nda münasip koğuşlarda misafir edildi-

Tulumbacılar

ler. 599 kişinin 258'i (hane sayısı 58³¹) Ermeni, 341'i (77 hane toplam nüfus 341) ise Rumlardan oluşuyordu.³² 1886'da Bağlarbaşı'nda çıkan yangından sonra 111 hane yani 503 kişi Selimiye Kışlası'ndaki boş koğuşlarda misafir edildiler.³³ Selimiye Kışlası'nın yanı sıra Beylerbeyi Sarayı Paşa Dairesi yangınzedelere tahsis edildi.³⁴ Üsküdar'da boş han ve bekar odaları, devlet tarafından gerekli durumlarda barınma amaçlı kullanıldı.³⁵

1887 Üsküdar yangınından sonra Üsküdarlı yangınzedelere yardım toplandı ve Üsküdar Yeni Mahalle harikzedeganı için Düyûn-ı Umûmiye Matbaası'nda yardım biletleri basıldı.³⁶ Üsküdar yangını küçük çaplı bir yangın olmasına karşın yardımlar, payitaht İstanbul'un sınırlarını aştı. Örneğin Üsküdar yangınzedeleri için Basra'dan³⁷ yüz aded gümüş mecidiye gönderildi yine Yanya'dan³⁸ yardım amaçlı "iane bileti" yollandı.

XIX. yüzyıl tulumbacıları

Üsküdar yangınzedeleri için basılan iane (yardım) bileti³⁹

Üsküdar'da yangınzedelere yardım yapılırken müslüman, gayr-i müslim farkı gözetilmemiştir. Nitekim Üsküdar Yenimahalle Rumları, yangın sonrası yapılan yardımlardan ötürü Sultan II. Abdülhamid'e teşekkürlerini iletmişlerdi.⁴⁰ Devletin yaptığı yardımlar⁴¹ sayesinde hem padişahın meşruiyetini pekiştirdiği hem de halkın devlete karşı hoşnutluğunu arttırdığını iddia edilebiliriz.

Sonuç

Makalenin başında söylendiği üzere mevcut literatürde yangınların tam tarihini ve çıkış sebebini bulmak genellikle zordur. Bu nedenle Üsküdar örneğinde gö-

rüleceği üzere yangınların tam tarihlerini tespit etmek siyasî, iktisadî ve şehir/semte tarihleri açısından gereklidir. Bu çalışmanın bu yönüyle literatüre katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Üsküdar yangınlarıyla ilgili olarak özetle şunlar söylenebilir. XIX. yüzyılın son çeyreğinde ve XX. yüzyılın başında Üsküdar'da yangınlar, bütün İstanbul'da olduğu gibi büyük çapta ekonomik zarara neden oluyordu. Makalede görüldüğü üzere devlet, yangın felaketine karşı koruyucu önlemler almıştır. Yangının sebepleri incelenerek yangın çıkmaması için gerekli tedbirler sıralanıp, nizamnameler yayınlanmış hatta devlet su işletme imtiyazı verdiği özel şirketlerden de bu sorunla mücadelede yararlanmış (bunu yangın muslukları kısmında belirtmiştik) ve yangın bölgelerinde kurulan komisyonlarla zarar asgariye indirmeye çalışmıştır. Ahşap yapılaşmaya yasaklar koyarak yangın felaketiyle baş edebileceğini düşünen devlet burada farklı problemlerle karşılaşmış, maddi gücü kargir bina yapmaya elverişli olmayan halk, bu yasaklamalar nedeniyle yeni ev yapamamıştı. Nitekim tebliğde işaret edilen bir örnekte görüldüğü üzere felakete uğrayan Üsküdar Yeni Mahalle'deki bir yangın yeri neredeyse 18 yıl boş kalmıştı. Tüm bunlar ışığında devletin yangınla mücadelede daha rasyonel çözümler üretmesi, kargir bina yapımını desteklemesi ise Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) gibi gaileler ve maddî imkanların kısıtlı olması nedeniyle hayata geçirilememiştir. Son olarak ahşap yapılaşma, yetersiz söndürme teknikleri Üsküdar örneğinde yangınlarla baş edilmesinin önündeki en büyük engel olarak görülmektedir. Halk arasında söylendiği gibi "İstanbul'da yangınlar olmasa halkın evlerinin eşiği altından olurdu."

DİPNOTLAR

¹ İstanbul yangınları için bk. Mustafa Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, İstanbul 1963, I, 327-414.

² Bu sırada İstanbul vilayeti, dört mutasarrıflıktan müteşekkildi. Bu dört mutasarrıflık; İstanbul, Beyoğlu, Çekmece ve Üsküdar idi. Üsküdar mutasarrıfı Süleyman imzalı belge için bk. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (bundan sonra BOA), Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV) 27/65, 27 Zilkade 1304 (17 Ağustos 1887).

³ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914, Demografik ve Sosyal Özellikleri* (çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul 2003, s. 143.

⁴ *a.g.e.*, s. 142.

⁵ Üsküdar'daki Ermeniler için bk. Elmon Hançer, "Üsküdar Ermeni Cemaati Tarihinde Bir Gezinti", *Üsküdar Sempozyumu I*, 2003, I, 140-155.

⁶ "Üsküdar Selamsız'da Manyal sokağında Kayserilioğlu ... Serkez'in mutasarrıf oldukları ahşab haneden dün gece saat dört râddelerinde ateş zuhûr etmesi üzerine derhal yetişilerek pek çok sa'y u gayret edilmiş ise de mahall-i mezkûr zîk ve ahşab ve rüzgar pek sert olmak cihetiyle 31 bab hane muhterik olarak ateşin bastırıldığı ateşin zuhûru alt kat sofasında neddüban başında bulunan gaz lambasının devrilmesinden neş'et eylediği Üsküdar Polis müdürü kullarından alınan jurnalden müstebân olmağla ..." BOA, (Yıldız Perakende Evrakı Zaptiye) Y. PRK. ZB 2/71, 25 Şevval 1301 (17 Ağustos 1884).

⁷ "Yangınlar", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, VII, 432.

⁸ Bu tarihteki yangınla ilgili olduğunu zannettiğim 30 Temmuz 1887 tarihli belgede; yangından zarar görenlere dair detaylı sayılabilecek bilgi verilmektedir. Buna göre yangın sonrası 724 kişi evsiz kalarak Selimiye Kışlası'nda misafir edilmiştir. Aynı belgeden evsiz şahıslar arasında müslüman ve Ermenilerin bulunduğu anla-

şılmaktadır. bk. BOA, Y. PRK. ASK 40/96, 9 Zilkade 1304 (30 Temmuz 1887).

⁹ Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul 2001, III, 1497.

¹⁰ "... bu akşam Üsküdar'da zuhür iden harikde bin kadar hâne muhterik olub harikzedegân şâyeste-i merhamet bir hâl-i sefâlette bulunmuş olduklarından..." bk. BOA, İ. DH (İrade-Dahiliye) 91997, 24 Zilkade [1]304 (14 Ağustos 1887).

¹¹ BOA, Y. MTV 27/65, 27 Zilkade 1304 (17 Ağustos 1887).

¹² Bu yangında ne kadar ev veya dükkan yandığı bilinmemektedir. Belgelerde yangında şu şekilde bahsedilir: "Geçen Salı günü Üsküdar'da zuhür iden harikde musab olan me'mûrin-i mülkiye ve sâirenin tehvîn-i ihtiyâcâtına medâr olmak üzere iâne cem'i ..." BOA, DH. MKT, 1671/116, 11 Rebiülevvel 1307 (5 Kasım 1889). Belgelere konu olan bu yangın muhtemelen İ. Hakkı Konyalı'nın 1890 Üsküdar yangını olarak verdiği yangındır. Konyalı'ya göre bu yangında Hamza Fakih, Rum Mehmed Paşa ve Gülfem Hatun mahallelerinde 100 ev yandı ve bölgedeki mabedler zarar gördü. bk. İbrahim Hakkı Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, s. 476-477.

¹³ Bu bilgiler arşiv belgeleri ve esas olarak İbrahim Hakkı Konyalı, *Üsküdar Tarihi*, 476-477 ve Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, III, 1497'den alınmıştır. Fakat bahsi geçen eserlerde her büyük yangının tam tarihi verilmemiştir.

¹⁴ BOA, Y. MTV 212/114, 23 Zilkade 1318 (14 Mart 1901).

¹⁵ Kemalettin Kuzucu, *a.g.e.*, s. 117.

¹⁶ Osman Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, 1091; harik duvarı meselesi arşiv belgelerinde şu şekilde geçmektedir. Ebniye kanununun 83. maddesine göre eğer bir bina ahşap ise sağ tarafına çatıdan iki zirâ' mürtefi' tuğla veya taştan yangın duvarı yapılması ve bu duvarların kalınlığının en az 18 parmak evsafında olması gerekir. BOA, DH. MKT 1453/10, 17 Muharrem 1305 (15 Ekim 1887).

¹⁷ Kemalettin Kuzucu, *a.g.e.*, s. 115.

¹⁸ Üsküdar ve Kadıköy'de 40 yere yangın yani harik mushukları kondu. Bu yerler Göksuyu'nda Anadolu Hisarı belediye dairesi, Kandilli Polis Merkezi, Beylerbeyi Polis Merkezi, Beylerbeyi Jandarma karakolhanesi, Kuzguncuk'ta polis merkezi, Kuzguncuk'ta 15. belediye dairesi, Üsküdar İcadiye'de Polis karakolhanesi, Üsküdar İcadiye Merkez memurluğu, Selamsız Polis ve jandarma karakolhanesi, Nuhkapu jandarma karakolhanesi, Çinipli Camii polis karakolhanesi, Yeni Mahalle Polis merkezi, Kapu Ağası polis merkezi, Karacaahmed belediye dairesi, Ayazma Polis dairesi, Sultantepe Polis karakolhanesi vd. idi. Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, DH. EUM. THR (Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Tahrirat) 99/29, 1 Rebiülahir 1329 (1 Nisan 1911).

¹⁹ Osman Nuri [Ergin], *Mecelle*, 1101.

²⁰ BOA, DH. MKT 1616/91, 15 Şaban 1306 (16 Nisan 1889).

²¹ BOA, DH. MKT 1628/119, 15 Şevval 1306 (14 Haziran 1889).

²² BOA, DH. MKT 1773/108, 7 Rebiülevvel 1308 (21 Ekim 1890).

²³ İtfaiyenin tarihi için bkz. *İtfaiye Tarihçesi*, İstanbul 1935.

²⁴ Bünyamin Çelebi, "İtfaiye", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, IV, 307.

²⁵ BOA, DH. MKT 1927/25, 29 Receb 1309 (28 Şubat 1892).

²⁶ BOA, Y. PRK. ASK 253/55, 16 Zilhicce 1325 (20 Ocak 1908).

²⁷ BOA, Y. PRK. ŞH (Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti), 2/1, 9 Safer 1301 (9 Aralık 1883).

²⁸ BOA, DH. MKT, 1671/116, 11 Rebiülevvel 1307 (5 Kasım 1889).

²⁹ Devlet hazinesinden 3000 Osmanlı lirası verildiği hakkında bk. BOA, İrade-Meclis-i Mahsus (İ. MMS) 43/1790, 8 Cemaziyelevvel 1289 (14 Temmuz 1872).

³⁰ Üsküdar'daki yangınzedelerin Selimiye Kışlası'nda ağırlandıkları arşiv belgelerinde görülmektedir. bk. BOA, Y. MTV 31/2, 2 Şubat 1303 (14 Şubat 1888).

³¹ İlgili araştırmacılar Üsküdar'da 1887 yılında bir hanenin yaklaşık kaç kişiden oluştuğunu bu rakamlardan tespit edebilirler.

³² BOA, Y. MTV 27/65, 27 Zilkade 1304 (17 Ağustos 1887).

³³ aynı belge.

³⁴ BOA, Y. PRK ASK 40/96, 9 Zilkade 1304 (30 Temmuz 1887).

ÜSKÜDAR YANGINLARI
(1885-1915)

35 BOA, Y. MTV 27/65, 27 Zilkade 1304 (17 Ağustos 1887).

36 BOA, Y. MTV 27/60, 26 Zilkade 1304 (26 Ağustos 1887).

37 BOA, DH. MKT 1487/21, 7 Cemaziyelahir 1305 (19 Şubat 1888).

38 BOA, DH. MKT 1464/41, 1 Rebiülevvel 1305 (7 Kasım 1887).

39 BOA, Y. MTV 27/60, 26 Zilkade 1304 (26 Ağustos 1887).

40 BOA, Y. MTV 31/2, 2 Cemaziyelahir 1305 (14 Şubat 1888).

41 1888'de Üsküdar yangınzedelerine toplam 609 598 kuruş yardım yapılmıştır. [BOA, Yıldız Hususi Maruzat Evrakı (YA. HUS) 214/55, 24 Ramazan 1305 (4 Nisan 1888)]. Bir sene sonra yani Eylül 1890 tarihinde Üsküdar harikzedeganına yapılan toplam yardım miktarı ise 188 770 kuruştur bk. BOA, DH. MKT 1759/90, 24 Muharrem 1308 (9 Eylül 1890). Bu zikrettiğimiz meblağlar o dönem için büyük rakamlardır. Mukayese edilebilmesi açısından mesela o dönemde İstanbul'da 80-100 m2 lik bir arsanın fiyatı 15-20 kuruş civarındaydı bk. Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 136.